

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата філологічних наук,
доцента, доцента кафедри германської філології Сумського
державного університету *Ємельянової Олени Валеріанівни*
на дисертацію

Мусаєвої Росали Шахін кизи

«Особливості актуалізації ролей суб'єкта в комунікативній ситуації
«Бесіда друзів» (на матеріалі англomовних ігрових кінотворів)»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
зі спеціальністю 10.02.04 – германські мови

Дисертаційне дослідження Мусаєвої Росали Шахін кизи «Особливості актуалізації ролей суб'єкта в комунікативній ситуації «Бесіда друзів» (на матеріалі англomовних ігрових кінотворів)», мета якого полягає у диференціації типів й підтипів комунікативної ситуації «Бесіда друзів», базуючись на виявленні та аналізі ролей англomовного суб'єкта, актуалізованих у зазначеній комунікативній ситуації, є актуальним з огляду на необхідність комплексного вивчення особливостей перебігу спілкування у комунікативній ситуації «Бесіда друзів» з огляду на специфіку актуалізації ролей суб'єкта.

Антропологізація лінгвістичних досліджень зумовила інтерес до вивчення людського фактора в мові та мовленні. В цьому руслі дослідження ключових та суспільно важливих моделей комунікативної поведінки осіб, пов'язаних взаєминами дружби, безумовно виходить на перший план. З огляду на це вивчення ролі суб'єкта у комунікативній ситуації «Бесіда друзів», вербально репрезентованої засобами англійської мови, що становить об'єкт дослідження, та аналіз рольового потенціалу у сукупності його когнітивних підвалин, комунікативних особливостей та засобів вербального втілення у взаємозв'язку із варіюванням характеристик зазначеної комунікативної ситуації як предмет дослідження, є назрілим та цікавим.

Загальна інтерпретативна спрямованість є головною тенденцією розвитку сучасного дискурс-аналізу. Мусаєва Р. Ш., розробляючи статичну та динамічну моделі комунікативної ситуації «Бесіда друзів», яка, як доводить дисертантка, є репрезентантою дискурсу дружби, пропонуючи та вдало впроваджуючи в дослідницьку практику принципи аналізу вербально об'єктивованих ролей суб'єкта дискурсу, виявляючи потенціал ролей, актуалізованих англomовним суб'єктом у комунікативній ситуації «Бесіда друзів», вивчаючи когнітивні, комунікативні та вербальні особливості кожної реалізованої ролі, виокремлюючи типи й підтипи комунікативної ситуації «Бесіда друзів» та визначаючи їхні взаємозв'язки з актуалізованими ролями суб'єкта, забезпечує наукову новизну свого дослідження.

Теоретична значущість роботи обумовлена внеском у дискурсологію, когнітивну, комунікативну та прагмалінгвістику, поглиблюючи знання про специфіку особистісних стосунків у комунікативній ситуації «Бесіда друзів».

Практична цінність роботи полягає у можливості використання основних положень у навчальному процесі, а саме: в курсі теоретичної граматики англійської мови, лінгвістики тексту, загального мовознавства, у спецкурсах з дискурсології, комунікативної лінгвістики, теорії мовної комунікації, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, лінгвістичної конфліктології. Результати роботи можуть також послугувати підґрунтям для подальших наукових пошуків вивчення феномену дружби.

Застосовуючи принципи когнітивно-комунікативного аналізу у дискурсивному векторі як методологічне підґрунтя роботи та залучаючи метод аналізу, синтезу, індукції, дедукції, спостереження, опису, вибіркового добору, суцільної вибірки, інформаційного пошуку, когнітивно-прагматичної інтерпретації та елементи дефінітивного аналізу, когнітивного моделювання мовленнєвоактового, прагмасемантичного аналізу, метод інтерпретації тексту, елементи конwersаційного аналізу, контекстуальний аналіз, авторка проводить ґрунтовне дослідження ролей англомовного суб'єкта, актуалізованих у комунікативній ситуації «Бесіда друзів» та виокремлює типи й підтипи зазначеної комунікативної ситуації.

Солідний корпус дискурсивних фрагментів (2 567), що є матеріалом дослідження, обраних зі скриптів англомовних фільмів та епізодів серіалів, забезпечує достовірність одержаних нею результатів.

Зміст дисертації Р. Ш. Мусаєвої свідчить про те, що авторка вільно орієнтується у теоретичному матеріалі, пов'язаному з проблемами наукового пошуку, послідовно і методично викладає матеріал дисертаційного дослідження. Так, у першому розділі (сс. 26-76) авторка надає теоретичні засади вивчення актуалізації ролі суб'єкта в комунікативній ситуації «Бесіда друзів», вивчаючи ключові положення дискурсологічного аналізу, досліджує явище дружби як соціально-психологічний феномен та пропонує його визначення (с. 49). Р. Ш. Мусаєва слушно зауважує, що «знання та уявлення про дружбу є різними не лише в різні часи та в різних лінгвокультурних співтовариствах, вони можуть також суттєво відрізнятися в різних соціальних групах і навіть в окремих індивідів» (с.49). Авторка вивчає поняттєву складову концепту ДРУЖБА (с. 55), виокремлює дискурсивні властивості комунікативної ситуації «Бесіда друзів», обґрунтовує зв'язок цієї ситуації з роллю суб'єкта та пропонує визначення ролі ДРУГ, на яке спирається дисертаційне дослідження (с. 66), аналізує наукові доробки, де представлено роль ДРУГ в англомовній лінгвокультурі.

У другому розділі роботи (сс. 77-119) увагу зосереджено на методології, етапах, матеріалах, принципах та методах аналізу ролі суб'єкта в комунікативній ситуації «Бесіда друзів» в англомовному кінодискурсі. Дисертаційна робота Р. Ш. Мусаєвої спирається на принцип експанціоналізму (с.79), антропоцентризму (с. 78), (нео)функціоналізму (с.79) та експланаторності (с.81), сформульованих О.С. Кубряковою. Цікавою та валідною є запропонована авторкою модель аналізу (с. 81-82) задля верифікації гіпотези дослідження. Модель інкорпорує три етапи, де перший етап призначений для формування теоретико-методологічної бази

дослідження, другий етап забезпечує перехід від теоретичного до науково-практичного аналізу, третій – передбачає вивчення потенціалу стереотипних ролей, їхніх когнітивних та комунікативно-функціональних характеристик, засобів їхнього вербального втілення та утворених реалізацією цих ролей типів/підтипів комунікативної ситуації «Бесіда друзів». Кожен з етапів аналізу включає два кроки. Дана модель дозволяє одержати повні та об'єктивні результати дослідження.

Дисертантка пропонує статичну модель комунікативної ситуації «Бесіда друзів», яка вибудовується на основі акціонального фрейму, де диференціальну функцію виконує роль суб'єкта взаємодії – ДРУГ. Дисертантка детально роз'яснює принцип добору джерельної бази дослідження, акцентуючи увагу на застосуванні методу вибіркового добору (с. 93) в процесі роботи. Аналізу підлягають такі ключові поняття як «кінотекст» (с. 91), «кінодискурс» (с. 91), «кінематографічний дискурс» (с. 92), обґрунтовуються принципи формування прикладової бази дослідження, пропонується виокремлення номінативного та акціонального способів актуалізації стереотипної ролі ДРУГ (с.103-104), подаються принципи аналізу вербально об'єктивованих ролей суб'єкта.

Третій розділ дисертації (сс. 120-187) присвячено дослідженню особливостей актуалізації ролей суб'єкта та їхньому взаємозв'язку із параметрами комунікативної ситуації «Бесіда друзів», яка може бути представлена як кооперативним, так і некооперативним типами. Дисертантка фокусує увагу на вивченні потенціалу ролей, вербалізованих суб'єктом у комунікативній ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу, та виокремлює наступні: ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК, ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА, ДРУГ-ПОМІЧНИК. У руслі аналізу особливостей актуалізації та взаємозв'язку ролей суб'єкта із підтипами комунікативної ситуації «Бесіда друзів» некооперативного типу, валідною є диференціація конфліктонебезпечного та конфліктогенного типів (с. 167). Р. Ш. Мусаєва з'ясовує, що актуалізація ролі ДРУГ-КРИТИК характерна як для конфліктонебезпечного, так і конфліктогенного типу некооперативної комунікативної ситуації «Бесіда друзів». І в першому і в другому випадку роль ДРУГ-КРИТИК вербалізується як адресатна за допомогою прямих/непрямих мовленнєвих актів експресивів, експліцитних/імпліцитних висловлень негативної оцінки, проте дисертантка наголошує і на ряді відмінностей щодо актуалізації даної ролі. Роль ДРУГ-БАЙДУЖА ОСОБА актуалізується суб'єктом некооперативного типу комунікативної ситуації «Бесіда друзів», а реалізація цієї ролі руйнує стереотипні уявлення про друга, якому можна відкритися, який радо допоможе, підтримає чи дасть слушну пораду.

Висновки як до розділів, так і до всієї роботи характеризуються вдалим поєднанням ґрунтовності з конкретністю викладу самостійно проведеного дослідження специфіки актуалізації ролей суб'єкта в комунікативній ситуації «Бесіда друзів». У них не тільки підводяться підсумки проведення різних етапів і напрямків різнобічного наукового аналізу зібраного авторкою великого за обсягом матеріалу, але й намічаються перспективні шляхи

дослідження актуалізації виявлених ролей з огляду на репрезентацію невербальних компонентів комунікації, особливостей інтеракції в різних лінгвокультурах.

Дисертація оформлена відповідно до чинних стандартів. Більш ніж достатній список використаних джерел, що нараховує 253 найменування, у тому числі 62 іноземних джерела, список довідкових і лексикографічних джерел (52 позиції), а також значний за обсягом (76 позицій) список джерел ілюстративного матеріалу свідчать не тільки про широку лінгвістичну ерудицію дисертантки, але й проведену нею цікаву за змістом та цінну з точки зору дискурсології роботу. Автореферат повною мірою висвітлює зміст та структуру дисертаційного дослідження та є ідентичним основним положенням та висновкам дисертації.

Як і будь-яке творче самостійне дослідження, дисертаційна робота Р. Ш. Мусаєвої викликає велику зацікавленість та, як результат, бажання полемізувати на тему деяких положень, дискусійний характер яких, сподіваємося, послугує поштовхом для подальшої наукової активності авторки, не дасть їй зупинитися на досягнутому та буде сприяти подальшому науковому росту.

Отже, до дискусійних положень і недоліків відносимо наступне:

1. Вважаємо, що уточнення потребує твердження авторки, представлене на с. 28: «...бесіда друзів постає як така не через якісь суто вербальні характеристики, а завдяки інтерактивній взаємодії суб'єктів, котрі використовують мовні форми задля створення чи підтримування дружніх взаємин». Очевидним є факт, що інтерактивна взаємодія суб'єктів ґрунтується не лише на мовних засобах, невербальні елементи комунікації під час бесіди друзів є такими ж важливими, а іноді навіть вагомішими за слова.

2. Питання викликає опис комунікативної ситуації «Бесіда друзів», представлений на с. 62, а саме: «...комунікативну ситуацію «Бесіда друзів» описуємо таким чином: особистісне спілкування партнерів, як правило, рівних за статусом (ця умова не є обов'язковою з огляду на можливість дружніх взаємин між дитиною та батьками (Гридасова 2010, с. 4)), або між учнем і наставником; але навіть у цих умовах нерівність виявляється не стільки у домінування, скільки в авторитеті (у термінах Т. А. ван Дейка (Дейк 1989, с. 23))». Незрозумілим є, чи в дисертаційній роботі аналізується лише міжособистісне спілкування друзів (2 особи), чи комунікація в межах малої мовної групи друзів (3-5 осіб), і чи спостерігаються розбіжності під час актуалізації ролей суб'єкта в комунікативній ситуації «Бесіда друзів» в залежності від кількості учасників.

3. Не можемо погодитися із визначення ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА, наведеним на с. 142 відповідно до аналізу прикладу 30. Вважаємо, що в даному фрагменті комуніканти актуалізують роль ДРУГ-СПІВУЧАСНИК ЗЛОЧИНУ. Cambridge Advanced Learner's Dictionary пропонує наступну дефініцію іменника співучасник: "accomplice – a person who helps someone to commit a crime or to do something morally wrong (с. 8)".

На нашу думку, саме цю роль ДРУГА-СПІВУЧАСНИКА ЗЛОЧИНУ і актуалізують усі учасники комунікативної взаємодії в межах даного фрагменту.

4. У роботі зауважено ряд орфографічних, граматичних, пунктуаційних і стилістичних огріхів на сс. 27, 30, 41, 47, 56, 62, 64, 75, 90, 96, 101, 159, 163, 166, 169.

Висловлені зауваження не є принциповими і не стосуються головних результатів та основних положень роботи, що винесені на захист, і не знижують загальної високої оцінки дисертації Р.Ш. Мусаєвої як самостійного, оригінального за задумом і способом виконання та завершеного наукового дослідження, яке є не тільки певним внеском у подальше напрацювання актуальних проблем сучасної лінгвістики взагалі, але й таких важливих теоретичних дисциплін, як англомовний дискурс-аналіз, теорія комунікації, когнітивна лінгвістика.

Опубліковані статті у збірниках наукових праць за фахом, матеріалах і тезах виступів на наукових конференціях та автореферат дисертації дають вичерпне уявлення про основні результати цього назрілого дослідження в галузі дискурсології.

Отже, є всі підстави вважати, що дисертація «Особливості актуалізації ролей суб'єкта в комунікативній ситуації «Бесіда друзів» (на матеріалі англомовних ігрових кінотворів)» є оригінальним завершеним дослідженням, яке за змістом і оформленням повністю відповідає вимогам п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затверджене постановою КМУ № 567 від 24.07.2013 зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 656 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12.2015 та № 607 від 15.07.2020, а її авторка – **Мусаєва Росала Шахін кизи** – заслуговує на присудження їй наукового ступеню кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови.

Офіційний опонент –

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології
Сумського державного університету

Олена ЄМЕЛЬЯНОВА

Підпис Ємельянової О. В. засвідчую.

Вчений секретар

Сумського державного університету

Анатолій РУБАН

Відрук одержано
13.10.2020.
В.О. Векено
секретар

В.В. Бондаренко

